4-ŞÖBA · QIŞLOQ XÖJALIGINI BARQAROR RIVOJLANTIRIŞ

# QIŞLOQ XÖJALIGINI BARQAROR RIVOJLANTIRIŞTA BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDITNINIG ÖRNI HAMDA TAKOMILLAŞTIRIŞ YÖNALIŞLARI

***Otepova Aygul Maxsetbay qizi***
Samarqand Davlat Veterinariya Meditsinasi, Çorvaçilik va Biotexnologiyalar Universiteti Nukus filiali-Óqituvçisi

DOI
10.66073/ReFocus-Conf/1311140
NASHR SANASI
13.11.2026 · Nukus
SAHIFALAR
653–656
NASHR HAMKORI
Research Focus
ISSN 2181-3833

IQTIBOS UÇUN Otepova A.M. Qişloq xöjaligini barqaror rivojlantirişta buxgalteriya hisobi va auditninig örni hamda takomillaştiriş yönalişlari // Veterinariya meditsinasi va çorvaçilikdagi dolzarb muammolar va ularning yeçimlari: xalqaro ilmiy va ilmiy-texnik anjuman materiallari. – Nukus, 2026. – B. 653–656. – DOI: 10.66073/ReFocus-Conf/1311140

ANNOTATSIYA Uşbu ilmiy tezisda qişloq xöjaligi sohasini barqaror rivojlantiriş şaroitida buxgalteriya hisobi va audit tizimining tutgan örni, mavjud nazariy va amaliy muammolar hamda ularni takomillaştiriş yönalişlari atrofliça yoritilgan. Yaşil iqtisodiyot hamda ESG (Environmental, Social, Governance) tamoyillari talablariga mos ravişda biologik aktivlarni xalqaro standartlar (IAS 41) asosida baholaş, ekologik va resurs tejovçi texnologiyalar xarajatlari hisobini şaffoflaştiriş hamda agrar sohada ekologik audit va içki nazorat tizimlarini joriy etiş masalalari tizimli tahlil qilingan.

KALIT SÖZLAR Qişloq xöjaligi, barqaror rivojlaniş, buxgalteriya hisobi, audit, biologik aktivlar, IAS 41,haqqoniy qiymat, resurs tejovçi texnologiyalar, ekologik audit, ESG hisobdorligi, raqamlaştiriş.

**DOLZARBLIGI** Global iqlim özgarişi, resurslar çeklanganligi, tuproq undorligining pasayişi hamda aholi sonining jadal ösişi şaroitida oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlaş qişloq xöjaligi sektorini barqaror rivojlantirişni taqozo etmoqda. Özbekiston Respublikasining agrar sohadagi davlat siyosati ham işlab çiqariş hajmini şunçaki oşiriş emas, balki tabiiy resurslardan oqilona foydalaniş, ekologik muvozanatni saqlaş hamda sohaning investitsiyaviy jozibadorligini oşirişga yönaltirilgan.

Qişloq xöjaligini barqaror rivojlantiriş konsepsiyasi iqtisodiy samaradorlik, ekologik mas’uliyat va ijtimoiy tenglikning özaro mutanosibligiga asoslanadi. Uşbu murakkab jarayonda boşqaruv qarorlarini töğri şakllantiriş, moliyaviy oqimlarni şaffof idora etiş hamda resurslar isrofgarçiligining oldini olişda buxgalteriya hisobi va audit tizimi hal qiluvçi rol öynaydi. Biroq, agrar sohaning özига xos biologik xususiyatlari va mavsumiyligi sababli buxgalteriya hisobini taşkil etişda va audit tekşiruvlarini ötkazişda qator nazariy hamda amaliy muammolar saqlanib qolmoqda.

Biologik aktivlar hisobini xalqaro standartlarga (IAS 41) moslaştiriş Qişloq xöjaligida buxgalteriya hisobining eng murakkab obyekti biologik aktivlar (ösimliklar hamda çorva mollari) hisoblanadi. An’anaviy hisob tizimida biologik aktivlar va ulardan olinadigan

mahsulotlar asosan tarixiy tannarx (tarixiy xarajatlar) böyiça baholanib kelingan. Bu esa korxonaning haqiqiy bozor qiymati va moliyaviy ahvolini aks ettirişda bir qator xatoliklarni keltirib çiqaradi.

41-sonli Xalqaro Buxgalteriya Hisobi Standartiga (IAS 41 'Agriculture') muvofiq, biologik aktivlar dastlabki tan olişda va har bir hisobot davri oxirida ularning haqqoniy qiymatidan (fair value) sotiş xarajatlarini çegirib taşlagan holda baholanişi lozim. Bu yondaşuv quyidagi ilmiy va amaliy ustunliklarni beradi:

- **Haqqoniy moliyaviy manzarani aks ettiriş:** Ösimlik va hayvonlarning biologik ösişi va özgarişi natijasida yuzaga keladigan qiymat ösişi daromad sifatida öz vaqtida tan olinadi.
- **Investitsion jozibadorlikni oşiriş:** Xalqaro standartlarga mos ravişda tuzilgan moliyaviy hisobotlar xorijiy investorlar va tijorat banklari uçun tuşunarli hamda işonçli manba bölib xizmat qiladi.
- **Biologik transformasiya hisobi:** Aktivlarning ösişi, degeneratsiyasi va mahsulot beriş qobiliyati buxgalteriya registrlarida aniq va obröli aks etadi.

## EKOLOGIK VA RESURS TEJOVÇI TEXNOLOGIYALAR XARAJATLARI HISOBI

Barqaror qişloq xöjaligiga ötiş suv tejovçi (tomçilatib va yomğirlatib suğoriş), quyoş energiyasi qurilmalari hamda organik dehqonçilik texnologiyalarini keng joriy etişni talab qiladi. Hozirgi kunda buxgalteriya hisobida ekologik xarajatlar umumiy işlab çiqariş xarajatlari tarkibida yöqolib ketmoqda, bu esa uşbu texnologiyalarning iqtisodiy samaradorligini alohida baholaş imkonini bermaydi.

Şu munosabat bilan buxgalteriya hisobini quyidagi tartibda takomillaştiriş taklif etiladi:

· **Ekologik xarajatlar subsçyotlarini oçiş:** 2010 'Asosiy işlab çiqariş' sçyoti tarkibida 'Resurs tejovçi va ekologik xarajatlar' nomli alohida subsçyotlarni şakllantiriş.

· **Kapital va operatsion xarajatlarni diferensiyalaş:** Yaşil texnologiyalarni sotib oliş xarajatlarini (kapital) hamda ularni işlatiş va saqlaş xarajatlarini (operatsion) alohida aks ettiriş.

· **Ekologik tejamkorlik va subsidiyalar hisobi:** Davlat tomonidan suv tejovçi texnologiyalar uçun beriladigan subsidiya va imtiyozlarni alohida hisob sçyotlarida şaffof yuritiş.

Agrar sektorda ekologik audit va ESG tamoyillarini joriy etiş An'anaviy moliyaviy audit faqatgina hisobotlarning töğriligi va qonunçilikka mosligini tekşiriş bilan çeklanadi. Barqaror rivojlaniş şaroitida esa agrar korxonalarda "Ekologik audit (Green Audit)" va "ESG (Environmental, Social, Governance) hisobdorligi" muhim örin tutadi.

**Ekologik auditning asosiy vazifalari va yönalişlari quyidagilardan iborat:**

- **Tabiiy resurslardan foydalaniş audit:** Yer, suv hamda mineral öğitlardan belgilangan normalarga muvofiq va oqilona foydalanilganligini baholaş.
- Ekologik xatarlarni baholaş: Atrof-muhitga yetkazilişi mumkin bölgan zararlar (tuproq şörlanişi, suv resurslarining ifloslanişi) sababli yuzaga keladigan moliyaviy jarimalar va yöqotişlarni oldindan aniqlaş.
- ESG hisobotlarini tekşiriş: Korxonaning ijtimoiy va ekologik mas'uliyat körsatkiçlari (mehnat muhofazasi, organik mahsulot sertifikati) böyiça ma'lumotlarining haqqoniyligini tasdiqlaş.
- Hisob va audit jarayonlarini raqamlaştiriş (Agro-IT)


https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/1311140

- Qişloq xöjaligida hisob kölamining kengligi va hududiy tarqoqligi sababli ma’lumotlarni yiğişda inson omili va xatoliklar yuqori böladi. Raqamli texnologiyalarni (ERP-tizimlar, GIS-geoinformatsion tizimlar, dronlar hamda IoT datçiklari) buxgalteriya va auditga integratsiya qiliş uşbu muammoni hal etadi.

**Raqamlaştirişning asosiy yönalişlari:**

-Masofaviy monitoring: Dron va sun’iy yöldoş tasvirlari orqali ekin maydonlarining haqiqiy hajmiga va hosildorligiga baho beriş hamda buni hisob ma’lumotlari bilan soliştiriş.

-Avtomatlaştirilgan inventarizatsiya: Çorva mollarini çip va RFID teglar orqali avtomatik sanoqdan ötkaziş va hisob bazasiga kiritiş.

-Real vaqt rejimidagi audit: Auditorlar uçun masofadan turib hisob operatsiyalarini va yonilği-moylaş materiallari sarfini real vaqt rejimida kuzatiş imkoniyati.

**An’anaviy va barqaror rivojlanişga yönaltirilgan hisob va auditning qiyosiy tahlili**

| Körsatkiçlar | An’anaviy hisob va audit | Barqaror rivojlanişga yönaltirilgan hisob va audit |
|---|---|---|
| Biologik aktivlarni baholaş | Tarixiy tannarx (tarixiy xarajatlar) böyiça | Haqqoniy qiymat (Fair Value – IAS 41) boʻyicha |
| Ekologik xarajatlar | Umumiy ishlab çiqariş xarajatlari tarkibida yöqoladi | Alohida subsçyotlarda diferensiallaştirilgan hisob |
| Auditning qamrovi | Faqat moliyaviy hisobot va hujjatlar tögʻriligi | Moliyaviy, ekologik (Green Audit) va ESG audit |
| Boşqaruv samaradorligi | Ötgan davr natijalariga yönaltirilgan | Kelajakdagi xatarlarni kamaytiriş va barqarorlikka yönaltirilgan |

## XULOSA VA TAKLIFLAR

Qişloq xöjaligini barqaror rivojlantiriş – bu nafaqat agrotexnik va ekologik çora-tadbirlar majmui, balki uşbu jarayonlarni çuqur va şaffof tahlil qiluvçi iqtisodiy-axborot mexanizmidir. Buxgalteriya hisobi va audit tizimining zamonaviy talablarga moslaştirilişi agrar soha barqarorligini ta’minlaşning asosiy poydevori hisoblanadi.

## TADQIQOT NATIJALARIGA ASOSLANIB, QUYIDAGI AMALIY TAKLIFLAR ILGARI SURILADI

1. **BHXS (IFRS) 41-standartini töliq joriy etiş:** Qişloq xöjaligi subyektlarida biologik aktivlarni haqqoniy qiymat böyiça baholaş metodologiyasini soddalaştiriş va amaliyotga keng tatbiq etiş.

2. **Ekologik buxgalteriya sçyotlarini standartlaştiriş:** Milli Buxgalteriya Hisobi Standartlariga (BHMS) ekologik xarajatlar va yaşil texnologiyalar hisobini yuritiş böyiça alohida bob yoki Yöriqnoma kiritiş.

**3. Ekologik audit va ESG hisobdorligini majburiy etiş:** Yirik agrosanoat klasterlari va eksportyor korxonalar uçun har yillik ekologik audit va ESG hisobotlarini e’lon qiliş tartibini bosqiçma-bosqiç joriy etiş.

**4. Hisob tizimlarini raqamli platformalar bilan integratsiya qiliş:** Agrar sohaga möljallangan raqamli buxgalteriya dasturlarini (ERP) yaratiş hamda masofaviy monitoring vositalaridan keng foydalaniş.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR


1. Özbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktyabrdagi 'Özbekiston Respublikasi qişloq xöjaligini rivojlantirişning 2020–2030-yillarga möljallangan strategiyasini tasdiqlaş töğrisida'gi PF-5853-son Farmoni.
2. Xalqaro Moliyaviy Hisobot Standartlari (IFRS / IAS 41 'Agriculture'). Xalqaro buxgalterlar federatsiyasi (IFAC).
3. Abdukarimov X.N., Pardayev M.Q. Buxgalteriya hisobi va audit: Agrar soha xususiyatlari. Darslik. – T.: 'Iqtisodiyot', 2022.
4. Ganiyev A.A., Toşpulatov B.S. Qişloq xöjaligida biologik aktivlar hisobi va auditi takomillaştiriş yönalişlari. // 'Moliya va bank işi' ilmiy jurnali, 2023, №4, 45-52-b.
5. Elad, C. (2014). Fair value accounting and agricultural activities: a critical analysis of IAS 41. International Journal of Accounting, Auditing and Performance Evaluation, 10(1), 1-23.
6. Özbekiston Respublikasi Buxgalteriya Hisobining Milliy Standartlari (BHMS) töplami. – T.: 'Adolat', 2021
7. .



https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/1311140